

REGINA JAKUBĖNAS

Uniwersytet Wileński

Reklama poradników w prasie wileńskiej w II połowie XVIII w.

W XVIII wieku w kręgu średniej szlachty popularne były różnorodne poradniki. Zakres porad publikowanych w tego rodzaju wydaniach ogarniał wiele dziedzin życia ludzkiego, poczynając od przepisów na wybielenie płam przez poradę znalezienia dobrej żony, do sposobu na pocziwe życie. Na potrzeby, gusty i upodobania czytelnicze publiczności wywodzącej się z warstwy średniej szlachty pewne światło rzucają katalogi biblioteczne. W bibliotekach szlacheckich mieściły się druki publicystyczne dotyczące ważnych wydarzeń w kraju, książki religijne, kalendarze, literatura moralistyczna oraz poradniki. Te gatunki piśmiennictwa, zdaniem T. Kostkiewiczowej, zaspokajały dwojaki charakter potrzeb odbiorców szlacheckich: potrzebę wskazówek dotyczących praktycznego zachowania się człowieka w świecie zewnętrznym (wskazówki gospodarskie, informacje polityczne, różne porady i przepisy praktyczne) oraz potrzebę pewnej hierarchii wartości i wzorów postępowania w sferze życia, które można by nazwać duchowym [Kostkiewiczowa 1994, 74]. Celem, w jakim sięgano po lekturę, mogło być uzyskanie przepisu *przeciwko kolce i srogiemu gryzieniu w żywocie, na ból zębów* bądź sięgnięcie po wzór zachowania się w sytuacji życiowej lub też zapamiętanie się w przygodach jakiegoś bohatera. Rozpiętość lektury była duża — od druków dotyczących codzienności życiowej (politycznej, gospodarskiej, religijnej) po romanse. Poradniki praktyczne i gospodarskie uczyły nie tylko umiejętności gospodarowania, lecz zamieszczały również różne rady, np. jak zachować zdrowie, czym się leczyć.

W Wilnie również ukazało się kilkanaście wydań tego typu, najwięcej — w Drukarni Akademickiej. I. Petrauskienė podaje, że Wileńska Drukarnia Akademicka wydała w XVII–XVIII w. 16 poradników [Petrauskienė 1976, 118.]. Należy dodać do tego jeszcze produkcję oficyn stołecznych oraz innych sprowadzaną do Litwy.

Wileńska Drukarnia Akademicka działała od 1575 r. W latach. 1781–1795 występowała pod nazwą Drukarni Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego, w latach. 1796–1803 — Drukarni Szkoły Głównej Wileńskiej, od połowy 1803 r. — Drukarni Uniwersytetu Wileńskiego. Do kasaty zakonu jezuickiego w 1773 r. znajdowała się pod jego zarządem. Drukarnia Akademicka prowadziła rozległą działalność wydawniczą: wydawała kalendarze, gazety, dzieła naukowe w języku polskim lub obcym — zarówno napisane przez profesorów wileńskich, jak też przez uczonych z całej Rzeczypospolitej oraz z innych krajów europejskich. Wydawano dzieła literackie, publicystyczne, religijne, podręczniki szkolne, druki urzędowe oraz okolicznościowe.

Na początku wieku XVIII drukarnia wydawała średnio 5–18 tytułów rocznie, zaś od 1736 r. ukazywało się już od 14 do 53 tytułów [Petrauskienė 1976, 41]. W Archiwum M. Poczobuta znajduje się *Regestr książek wysprzedanych z drukarni i ekspensy teje drukarni z lat 1775–1782* [VUB Sygn. D. C. 63, 153]. Rejestr pozwala spojrzeć na działalność gospodarczą prowadzoną przez drukarnię. Bardziej dokładnie działalność drukarni została spisana w okresie późniejszym w *Dzienniku ogólnym, zawierającym dochody ze sprzedanych ksiąg w sklepie i księgarni oraz za druki pism wszelkich od 27 I 1799 do 27 I 1804* [VUB Sygn. D. C. 70].

Należy podkreślić, że drukarnie akademickie, wileńska i krakowska (ok. 1740 r.) należały do pierwszych oficyn nadsyłających swe ogłoszenia drukarskie do Warszawy [Staniszewski, Szczepaniec 1960, 168]. *Gazety Wileńskie* zamieszczały nie tylko ogłoszenia oficyn lokalnych (a zwłaszcza jezuickiej), lecz także warszawskich, najczęściej M. Grölla. W prasie litewskiej pojawiły się anonse, w których reklamowano dzieła popularnych autorów zagranicznych piszących na temat rolnictwa. W przypisach do niniejszego artykułu podane zostały wydania, które rejestruje K. Estreicher w “Bibliografii polskiej” [1891–1931].

Wiek XVIII jest wiekiem rozwoju rolnictwa. Najwięcej dzieł literatury agronomicznej powstało w Anglii. Rolniczy prymat Wielkiej Brytanii w XVIII w. ma jednak charakter względny: na obszarze Anglii nie osiągnięto takich wyników, jak we Flandrii, Anglicy jednak zastosowali nowe metody na bardzo szeroką skalę i wyciągając wnioski z niderlandzkiej empirii wydali bogatą literaturę agronomiczną. Na kontynencie pojawiła się moda na rolnictwo, która w połowie stulecia ogarnęła wszystkie kraje Europy. Wszędzie w salonach i towarzystwach naukowych rozprawiano o kartoflach, owocach, koniczynie itp. Podobnie jak Anglicy uczyli się rolnictwa od Holendrów, tak Europa uczyła się od Anglików. Powstała niezmiernie obfita wielojęzyczna literatura agronomiczna, w której przodowali Brytyjczycy, począwszy od Jethro Tulla (1674–1741), a skończywszy na Arthurze Youngu (1741–1820). Bibliografia europejskich książek rolniczych wykazuje dla XVII w. 130 po-

zycji, dla XVIII zaś 1200. Teoria rolnictwa miała uzyskać solidną podbudowę naukową dopiero w połowie XIX w. Niemniej jednak na mapie Europy XVIII w. rozszerzyły się zwarte obszary intensywnego rolnictwa [Rostkowski 1995, 32–33].

Rewolucja rolnicza, która ogarnęła Europę, nie ominęła również terenu Rzeczypospolitej. Literatura agronomiczna powstawała w wielu językach. W prasie litewskiej, którą m. in. wydawali jezuita, stosunkowo często występują anonse ksiąg — zwłaszcza podręczników i dzieł naukowych — wydanych w wileńskiej drukarni pijarskiej. Pijarzy na terenie Wilna zjawili się stosunkowo późno, dopiero w 1722 r. W 4 lata później otrzymali przywilej od Augusta II, który nie tylko zezwalał im na osiedlenie się w mieście, lecz również dawał prawo prowadzenia pracy wychowawczej. Głównym fundatorem i inicjatorem drukarni pijarskiej był znakomity znawca prawa międzynarodowego Maciej Dogiel (1715–1760). Wykazał on wiele energii i zapału zarówno przy pracach organizatorskich: za pieniądze, które zaoszczędził, nabył pałac Śluszków, a część przeznaczył na zorganizowanie biblioteki zakonnej i drukarni. Drukarnia pijarska rozwinęła się świetnie do III rozbioru [Drukarze 1959, 196–203].

Jednym z inicjatorów wydania druków dotyczących rolnictwa był Paweł Brzostowski, troszczący się o edukację rolniczą nie tylko swoich chłopów, ale i szlachty. W ogłoszeniu oficyny pijarskiej w Wilnie zapowiedziany jest warunek możliwego wydania drugiego tomu tego dzieła. Wydawca i zarazem tłumacz oczekiwał na dobry odbiór i popularność druku:

Wyszedł z Drukarni Wileńskiej XX Scholarum Piarum Tom pierwszy o Rolnictwie sławnego Autora P. Du Hamel du Monceau na język polski z Francuskiego przetłumaczony, z figurami na czterech tablicach, które dzieło jeżeli mile w kraju przyjęte zostanie, zachęci pracą i koszt łożącego do Drukowania drugiego Tomu tegoż autora na nasz język przelożonego.

Supplement do Gazet Wileńskich, Nr XLV, 10 listopada 1770 r.

Dla uwiarygodnienia pisarza i znawcy tematu w tytule wymienione zostało, że jest on członkiem wielu akademii i towarzystw rolniczych oraz to, że pełni funkcje najwyższego sędziego portowego we Francji. Książka musiała się cieszyć pocytnością, ponieważ w r. 1773 w teje drukarni pijarskiej został wydany tom II [Estreicher 15, 362]: *Dzieło o Rolnictwie Przez Pana Duhamel Dumonceau Towarzysza wielu Akademii i Towarzystw Rolniczych, Najwyższego we Francji Sędziego Portowego Po Francusku napisane. Na polski język przetłumaczone. Tom II. w Wilnie w Drukarni J. K. M. i Rzeczypospolitej Księży Scholarum Piarum. R. 1773.* We wstępie do tomu II tłumacz napisał:

Ze wszystkich rzeczy, z których niejakięsż pożytku szukamy, nic nie masz nad zabawę około Rolnictwa, lepszego, nic obfiteszego, nic milszego, nic przyzwoiteszego wolnemu i uczciwemu człowiekowi.

Brzostowski w przedmowie opublikował też list, który otrzymał od Stanisława Augusta po przeczytaniu przez niego pierwszego tomu:

"List Który Najjaśniejszy Król Jmć do Tłumacza dzieła tego łaskawie pisać raczył po odebraniu pierwszego tomu: Mości Księżę Pisarzu W. W. X. Lit: Praca W. Pana dla pożytku krajowego podjęta w tłumaczeniu z Francuskiego na Polski język sławnego Autora Duhamel o wydoskonaleniu Rolnictwa jak jest chwalebna, tak ofiarowaną mi Imieniem Jego tę Książkę tym milej przyjąłem, że myśl, chęć i przedsięwzięcie W Pana dla przysługi Ojczyźnie wyświadcza czystą Obywatelską gorliwość o powszechne społeczeństwa dobro. Niech pomyślny skutek odpowiada intencjom Jego usilnościom do tego końca dążącym. Ja tym szanując przyzwoicie i ochotę do pracy i tej wybranie w tak użytecznej materii przy upewnieniu o sprawiedliwych dla Pracownika względach zdrowia dobrego przychylnym W. Panu życzę sercem. dan w Warszawie dnia 31 Grudnia 1770.

St. August Król".

W książce są rozdziały: a) o pługach (o najprościejszym, o wielkim, o dobrych) <...> o machinach siewnych; b) o rozkrzewieniu rozmaitych gatunków zboża; c) o życie, o jęczmieniu, o owsie <...>; d) o łąkach (niskich, pastwiskach, o koniczynie, o janowcu, o kapuście, o jabłkach ziemnych, o bulwie); e) o warzywach, o "siewbie" lnu, o suszeniu lnu, o konopiach.

Kolejną książką rolniczą, tym razem wydaną przez drukarnię jezuicką, był *"Folwark bez ugorów"*. To dzieło również było reklamowane w prasie litewskiej. W anonsie nie podano nazwiska autora, tak jak było to w przypadku Duhamel'a du Monceau. Redaktor wskazał zawartość poszczególnych rozdziałów, co ułatwiało potencjalnemu nabywcy zorientowanie się, czego dotyczy druk. Jak widać już z zawartości ogłoszenia zakres tematów jest dość szeroki:

Wyszła w Drukarni Akademickiej. Societatis Jesu Książka pod tytułem Folwark bez ugorów, do której przyłączone są memoriały o sposobach robienia najlepszego masła, o syrach, o siewbie traw, i o obserwacjach Gospodarskich względem pogody i odmiany różnej powietrza. Cena Książki na Papierze ordynaryjnym zł 4. na lepszym zł 5, na najlepszym zł 6.

Gazety Wileńskie, Nr II, 12 stycznia 1771 r.

Popularnością cieszyły się również poradniki z dziedziny życia duchowego, które reklamowano obok publikacji zawierających bardzo praktyczne wskazówki. Kolejny druk wydany w Drukarni Akademickiej:

W Drukarni tutejszej J. K. Mci Akademickiej wyszły z pod Prasy dwie książki; jedna pod tytułem < ...> Druga "Praktyki dobrej śmierci" [Estreicher 19, 340].

Gazety Wileńskie, Nr XXI, 2 sierpnia 1777 r.

Kolejne pozycje anonsowane w prasie wileńskiej:

W Drukarni tutejszej Akademickiej wyszły z pod prasy dwie książki, jedna pod tytułem: 1) Sto Uwag krótkich a ważnych myślącym o Zbawieniu swym do roztrząśnienia podanych, druga zaś pod tytułem: 2) Wiadomość ciekawa o skutkach i mocy zbóż wszelkich, jarzyn i ziół różnych, na poratowania zdrowia służąca, nowymi przydatkami osobliwie dla wygody mieszkających na wsi pomnożona.

Gazety Wileńskie, Nr XXVII, 5 lipca 1777 r.

Pierwszy druk dotyczył dziedziny życia duchowego a zarazem zawierał wskazówki postępowania w rozmaitych sytuacjach życiowych. Jest to książka napisana przez Dawida Pilchowskiego i dedykowana jego siostrze:

Tytuł I: Sto uwag krótkich a ważnych myślącym o zbawieniu swym do roztrząsania podanych.

W Wilnie w Drukarni Akademickiej 1798 z ksiąg A. Jałowickiego.

Dedykacja: Do wielmożnej Jejmości Pani z Plichowskich Białozorowej Starościny Przeroslskiej.

podpis: zycliwym Bratem i sługą najniższym x. Dawid Plichowski T. i P. K. D. K. J.

W przedmowie D. Pilchowski, zapewne uwzględniając niecierpliwość czytelnika do lektury ksiąg, oznajmił o przyczynie ukazania się publikacji:

Nie považam się tobie, miły czytelniku, zalecać tych Uwag z jakiegokolwiek innego powodu, jedno z krótkości. Są, którzy rozstargnieni wielą zabawami już domowymi, już publicznymi, już to częstokroć próżnymi, nie odrzucają całe modlitwy, kazań i innych obowiązków Chrześcijańskich, dodają jednak: byleby krótko. Zda mi się, że z tej miary słabości ludzkiej dogodził, jako medyk pacjentowi, nie dla pomnożenia choroby, ale dla łatwiejszego przyjęcia lekarstwa <...>. Uwaga I, Grzech jest jedyne zło, którego się obawiać potrzeba. Uwaga II, Jako Bóg ma w nienawiści grzech. Uwaga III. Grzech jest ostatnią niewdzięcznością ku Bogu.

Dруга pozycja miała następujący tytuł:

Wiadomość ciekawa każdemu wielce pożyteczna o skutkach i Mocy Zbóż wszelkich, Jarzyn, i Ziół różnych, tak Ogrodowych jako i Polnych, jakie skutki i pożytki przynoszą Człowiekowi w różnych okolicznościach, osobliwie na poratowanie zdrowia służąca Z poważnych autorów dla wygody ludzkiej krótko zebrana i z przydatkiem osobliwszych ciekawości w różnych drukarniach odległych za dozwoleń zwierzchności świeżo światu okazana. Teraz zaś na żądanie wielu zacnych osób przedrukowana w Supraślu w WW. XX. Bazylianów Roku 1774 [Estreicher 13, 140].

Lektura ta zawiera recepty na różne dolegliwości: *na ból zębów, na skurczenie żył, na gorączki, na reumatyzmy, na nierychły wzrost*. Są też przepisy takie, jak np. sposób robienia wódki. Jednak najwięcej miejsca autor poświęca właściwościom poszczególnych ziół. O życie np. pisze:

1. *Garść Ziarna tego dobrze splukanego w wodzie z koryandro uwarzyć, i precedziwszy, dawać ludziom, tak starym jako i młodym, tedy robaki z żywota wypędzi.*
2. *Koniom kaszlącym otręby rżane przez dziewięć dni z obraokiem dawane będą lekarstwem. Item konie mocne i tłuste czyni Żyto w wodzie przez noc moczone, a z plewami lub sieczką dawane. Toż je czyni wesołymi i sierści gładkiej. [...]*
6. *Przeciwko kolce i srogiemu gryzieniu w żywocie z przebrania i wylewania żółci, namoczyć ośrodek chleba rżanego w strumiennej zimnej wodzie, lub w serwatce, potem go cukrem posypawszy, dać do zjedzenia choremu.*

O jęczmieniu:

1. *Paznokcie parszywe spędza, i chędogie czyni narosłe, mąka Jęczmienna w smole warzona, i przykładana. 2. Kości z ciała opadłe okrywa, i ciałem porosłe czyni, popiołem je z Jęczmienia upalonego zasypując.*

Z ksiąg rolniczych wydanych w Koronie w Wilnie można było nabyć „Sztukę ogrodniczą” F. Miarczyńskiego, którą reklamowano w prasie litewskiej. Po raz drugi wydano ją w 1785 r. w tejże drukarni krakowskiej:

W Drukarni tutejszej J. K. Mci znajdują się następujące księgi 1) Sztuka ogrodnicza zawierająca przepisy chodzenia przyzwoitego około ogrodów kwiatowych, kuchennych i Sądów [Estreicher 28, 4].

Gazety Wileńskie, Nr XXX, 27 lipca 1782 r.

We wznowionym wydaniu (1785) autor zamieścił przedmowę, w której mówi, że ma przeświadczenie o małej ilości pism i druków o ogrodnictwie ukazujących się w kraju:

Nie mogłem nie wiedzieć przedsiębiorąc zebranie Sztuki Ogrodniczej z Ksiąg najwięcej Niemieckich, ile w tym rodzaju wiadomości najdoskonalszych, iż podobnych dzieł mamy ileżkolwiek w języku Ojczystym, ale przy tym przeświadczyć się nie mogłem, aby było ich dosyć. Sztuka Ogrodnicza zostaje dotąd po większej części nieznaną, i u nas zawisła najwięcej od potrzeby, losu, i okoliczności, a nie składa się, tylko z pewnych błędnych doświadczeń i uprzedzeń ogrodniczych.

W tymże ogłoszeniu reklamowano „Kabałę”:

W Drukarni tutejszej J. K. Mci znajdują się następujące księgi <...> 4) Kabała na różne zagadnienia przyzwoite i zabawne [Estreicher 19, 3]¹.

Chociaż tytuł głosi czytelnikowi, że jest to kabała, to jednak autor już we wstępie oznajmia, że celem tej książki nie jest wróżenie, lecz bawienie:

*Bawić, nie wróżyć celem mej roboty,
Gadam, nie patrząc na planet obroty
Astrologii nie umiem nauki,
Płonnie mam za nic podłych Wrózków sztuki*

*kogo mizernie zabobon ćmi głupi,
Nie mnie, lecz stary niechaj sennik kupi,
Do was się cisnę, rozumnie ciekawi,
Was moja sztuka ucieszy, zabawi.*

Druki wydawane w drukarniach na terenie Korony poza Warszawą były rzadkością w reklamie księgarskiej w Wilnie, dlatego też ciekawostką jest wydanie oficyny gdańskiej pod tytułem:

*Folwark domowy z wiersza Łacińskiego sławnego poety Jakuba Waniera. S. J. na rym
Polski przełożony przez X. Adama Wysockiego [Estreicher 32, 189]².*

Supplement do Gazet Wileńskich, Nr XXIX, 20 lipca 1782 r.

Nie wiadomo właściwie, z jakiego roku jest to wydanie i kto jest tłumaczem, ponieważ publikacja nie zawiera takich danych. Książka liczy 328 stron i jest pisana wierszem. Np. autor doradza, w jaki sposób można zniszczyć kreta:

*<...> Ile możesz, odwracaj krety, myszy, mrówki,
którym ogrodne zawsze lakome obłóWKi
Kret najgorszy podstępca, co rolę pustoszy,
Gdy, sam ślepy, ślepą się Fortuną panoszy:
Nie będzie w ręce twojej broń rydla gotowa:
Zobaczysz — li, że powstanie mogiła kretowa;
Cichuchno krok zdziaławszy, nad ukrytą szparę,
Wrażonym rydlem wyrzuc ryjącą poczwagę:
Żeby, zatruły. Myszom Staw łapki lakome <...>*

Dużą popularnością cieszyły się poradniki medyczne oraz zielarskie. Niestety, nie udało się odnaleźć w zbiorach biblioteki uniwersyteckiej następujących druków reklamowanych w prasie.

*Dysertacja na to pytanie jakie są przedniejsze przyczyny tak wielkiej liczby dzieci,
i jakie są najskuteczniejsze, a oraz najprościejsze sposoby do ocalenia ich życia
przez P. Ballexierd obywatela Genewskiego uwieńczona przez Akademię Królewską
nauk w Mantuy, powiększona przedmową i niektórymi notami przez P. Kurcyusza z
Francuskiego.*

Supplement do Gazet Wileńskich, Nr XXX, 23 lipca 1785 r.

*W Drukarni tutejszej znajdują się <...> 5) Apteczka domowa zawierająca zbiór
lekarstw po wielkiej części prostych, których materiały łącno się w domu znajdować
mogą ZII 5(6).*

Supplement do Gazet Wileńskich, Nr XVIII, 1 maja 1790 r.

W epoce Oświecenia zaczęto zwracać uwagę na higienę i wychowanie fizyczne. Obok gimnastyki i sportu zalecano również pracę fizyczną, swobodę

ruchów i niekrepujący ubiór. Wydawano drukiem opisy ciekawszych przypadków medycznych. W Wilnie anonosowano warszawskie wydanie "Opisu chorób prędkiego ratunku potrzebujących".

W drukarni tutejszej Królewskiej przy Akademii Wileńskiej znajduje się księgi: 1. Opis chorób prędkiego ratunku potrzebujących [Nowy Korbut 6/1, 151]³.

Gazety Wileńskie, Nr XXIX, 19 lipca 1783 r.

W drukarni J. K. Mci przy Akademii Wileńskiej wyszło opisanie z kopersztychami ciekawe o nadzwyczajnym przypadku na pewnej osobie niedawno zeszej przy exenteracji przez J. P. Wilczka Doktora medycyny i Konsyliarza J. K. Mci doświadczonego, które na Poczcie Wileńskiej: znajduje się. Exemplarz 1 na Holender: papierze po zll: 2 na Ordynar: Zł 1 i gr 15.

Gazety Wileńskie, Nr VI, 8 lutego 1783 r.

W Wileńskiej Drukarni Akademickiej ukazało się kilka dzieł J. Legowicza, m. in. "Stan małżeński...", "Powinności gospodarzów wiejskich", które autor wydał w trosce o swoich parafian, oraz "Powinności nauczyciela". Józef Legowicz (zm. w 1811 r.) był proboszczem korkożyskim, pisarzem religijnym, autorem książek dla ludu. Data urodzenia i przebieg życia są nieznane. Prawdopodobnie pochodził ze szlacheckiej rodziny litewskiej. W swoich publikacjach tytułował się doktorem teologii. Zapewne ten stopień naukowy uzyskał w Akademii Wileńskiej. Od r. 1776 występował z tytułem proboszcza k Korkożyskiego. W latach. 1776–1808 J. Legowicz wydał w drukarniach wileńskich kilkanaście książek, część z nich anonimowo. Poza książką z zakresu historii kościoła "Historie prześladowania Kościoła Bożego i dziejów męczeńskich..." (1778) prace jego są poświęcone problematyce duszpasterskiej na użytek księży i parafian. Na podstawie dzieła Benedykta XIV pisał o mszy, o sakramentach, osobno o stanie małżeńskim (1787), o obowiązkach człowieka chrześcijanina i obywatela (1781 i 1808), dawał zbiory modlitw i wskazówek do nabożeństwa domowego. Na uwagę zasługują publikacje Legowicza przeznaczone dla ludzi stanu wiejskiego i adresowane do parafian korkożyskiego plebana. Pierwszą pozycję stanowi "Katechizm dla ludzi życia wiejskiego", w którym proboszcz podaje dla wieśniaków i ludzi prostych zwięzły katechizm wraz ze zbiorem pieśni religijnych.

Książka J. Legowicza "Powinności gospodarzów wiejskich w krótkości zebrane przez X. Legowicza plebana Korkożyskiego i dla wygody swoich parafianów do druku podane. W Wilnie w Druk. J. K. Mci przy Akademii roku 1779" zawiera oprócz zaleceń duszpasterskich wiele praktycznych rad z zakresu gospodarki wiejskiej, higieny i medycyny domowej. Na 47 stronach autor opisuje przyczyny niektórych chorób, radzi chłopom przestrzegać zasad higieny osobistej, również wykazuje troskę o nich jako duszpasterz. Przyczynę szczęśliwości chłopów widzi w dobrym zarządzaniu:

Ponieważ wszelka szczęśliwość Wiejskich Ludzi Duchowna i doczesna, szczególnie zawisa od dobrego rządzenia się Gospodarzów Domu, względem Boga, i doczesności: Za przyzwoitą, i najpotrzebniejszą rzecz sądzę, dać Wam mili Gospodarze o powinnościach Waszych Chrześcijańskich, i Gospodarskich w krótkości Naukę.

W tej książce pisze o sprawach życiowo ważnych i bliskich dla ludzi wiejskich, o powinnościach chrześcijańskich oraz o powinnościach gospodarskich. W rozdziale *“O przyczynach choroby w wiejskich ludziach”* radzi, jak należy dbać o zdrowie, przestrzegając czystości i higieny:

Chalup mieszkalnych częste niewykadzanie, niewywietrzenie, niechędożenie, a nade wszystko chowanie przez zimę w tychże chalupach razem gdzie sami żyją, bydła, owiec, kóz, świń, cieląt, prosiąt, etc. stąd bowiem od gnoju przejącego w izbie najzarazliwsze i najszkodliwsze powietrze, słabości, niemocy, niezliczonych chorób śmiertelnych nawet osobliwie w dzieciach małych największą jest przyczyną.

“*Powinności...*” mieszczą w sobie rozdziały: o chędożeniu, o przyczynach chorób, środki ustrzeżenia się zarazy, codzienne nabożeństwo. Na zakończenie autor zapowiada dalsze “książeczki”: *“O dobrym chrześcijańskim i porządnym wychowaniu dzieci wiejskich oboje płci”*, *“O rozrywkach wiejskich ludziom przyzwoitym”*, *“O niektórych sposobach polepszenia gospodarstwa wiejskiego, także sadzania drzew sadowych, warzywa ogrodowego, ziół pożytecznych etc.”*. Zapowiedź dobrych książek dla chłopów nie została w pełni zrealizowana. Znany jest tylko obszerny *“Zbiór przystojnych rozrywek czyli sposoby uczciwe i ucieszne do przystojnego rozweselenia umysłu na użytek powszechności, a szczególnie dla młodzi wiejskiej parafialnej”*:

W Drukarni J. X. Piarów wileńskich: wyszła z Druku Książeczka pod tytułem Zbiór przystojnych Rozrywek, czyli sposoby uczciwe i ucieszne do rozweselenia umysłu. Cena złotych 1 groszy 15.

Supplement do Gazet Wileńskich, z dn. 24 maja 1783 r.

Następna pozycja — *“Stan małżeński czyli prawidła szczęśliwego między małżonkami pożycia i porządnego a chrześcijańskiego wychowania dzieciak. Przez x. Józefa Legowicza Nauk wyzwolonych Filozofii, i Świętej Theologii Doktora, Plebana Kościoła Korckożyckiego zebrane i na użytek powszechności do druku podane w Wilnie w druk. Królewskiej przy Akad. Roku 1787”*:

Wyszła księga z pod prasy drukarskiej pod tytułem, Stan Małżeński czyli prawidła szczęśliwego między małżonkami pożycia i porządnego a Chrześcijańskiego wychowania dzieciak przez J. X. Jozefa Legowicza nauk wyzwolonych Filozofii i Teologii Doktora, Plebana Kościoła Korckożyckiego zebrane.

Supplement do Gazet Wileńskich, Nr XLII, 20 października 1787 r.

Na stu czterdziestu siedmiu stronach autor udziela rad odnośnie wielu spraw małżeńskich, przypomina obowiązki małżonków względem siebie oraz względem wychowania dzieci. Np. w wyborze partnera doradza:

Mężczyzna potrzeba, żeby roztrząsał umysł i charakter Panny, uważał z pilnością z jakiego Domu pochodzi, jakie miała imię między ludźmi Matka jej? Kto ją wychował pod czas jej młodości? Co za staranie o jej obyczajach? Do czego jest skłonna? Na ostatek w jakim szacunku jest u ludzi, i czym się bawi? Niewiasta takż nim dać ma słowo starającemu się o jej przyjaźń wywieździeć się powinna pilnie, co jest, i jaki jest ten? Poczciwego życia, czy swawolnego? Łaskawie czy po tyrańsku z ludźmi się obchodzi? Pomnażający, czy marnujący fortunę? Pijak, albo trzeźwy? [Estreicher 21, 147].

WNIOSKI

Spośród 15 różnorodnych poradników, z których większość była reklamowana w litewskiej prasie periodycznej, osiem pozycji wydano w Wileńskiej Drukarni Akademickiej, dwie — w drukarni pijarskiej w Wilnie. Jeden z reklamowanych druków był wydany u bazylianów w Supraślu, po jednym w Krakowie u I. Grebla, w Warszawie u P. Dufoura oraz w Gdańsku.

Dominowały książki rolnicze i poradniki gospodarcze. Trzy dzieła były tłumaczeniami z języka francuskiego, jedno — z łacińskiego. Rolnictwo było również popularne ze względu na teorie fizjokratyczne, które w Wielkim Księstwie Litewskim miały swoich zwolenników wśród osób możnych i wpływowych. Cztery książki dotyczyły spraw medycznych i zielarskich. Pozostałe zaś były na różne tematy. Dwa poradniki można zaliczyć do dziedziny duchowej człowieka, rozprawiano w nich o sprawach duszy ludzkiej i religii. Jeszcze dwie książki miały na celu bawienie czytelnika, zapewnienie mu lektury rozrywkowej. Zakres lektur poradniczych był dość szeroki. Autorzy i drukarze dbali o wszechstronny rozwój jednostki ludzkiej.

Ogłoszenia prasowe, w których reklamowano poradniki, były wyczerpujące. Potencjalny czytelnik mógł uzyskać podstawowe informacje. Prawie z każdego anonsu prasowego poradników możemy się dowiedzieć, o czym jest książka, i co ciekawego można w niej wyczytać. Redaktor czasami podkreślał pożytek, jaki zapewniała taka lektura. Już z samego anonsu można było się zorientować, jakiego czytelnika taka książka może zainteresować. Charakterystycznym zjawiskiem występującym w ogłoszeniach w *Gazecie Warszawskiej* oraz w *Gazetach Wileńskich* jest pominięcie objętości tzn. liczby stron. W przypadku dzieł znanych pisarzy występuje również informacja o autorze. Chociaż nie możemy dotrzeć do wszystkich źródeł świadczących o istnieniu druków, to liczba tytułów wydawanych w drukarni akademickiej oraz rozpowszechnianych przez tę drukarnię świadczy o popularności i poczytności tego rodzaju druków wśród czytelników Wielkiego Księstwa Litewskiego.

ŹRÓDŁA

Gazety Wileńskie. Wilno, 1764–1792.

Supplement do Gazet Wileńskich. Wilno, 1761–1792.

PRZYPISY

¹ Pełny tytuł brzmi: *Kabala na różne zagadnienia przyzwoite i zabawne wierszem polskim dająca odpowiedzi dla rozumnie ciekawych łatwym i niewimym sposobem ułożona w roku 1784. w Supraślu*. K. Estreicher [19, 3] podaje wydanie warszawskie i krakowskie: *Kabala polska w Warszawie u P. Dufour 1781*. (Wyd. Kraków u Grebla 1781 w 8ce.).

² K. Estreicher [32, 189] notuje tylko jedno wydanie tego dzieła: Vaniere (Wanier) Jakub. *Folwark Domowy Z wiersza Łacińskiego X. Jakuba Waniera e Soc. Jesu na rym Polski Przez X. Adama Wysockiego, z tegoż Zakonu przełożony. R. P. 1780 w Gdańsku w Druk. J. E. F. Müllera. w 8 ce, k. tyt. i k. II. nlb. s. 328*.

³ Autor był lekarzem nadwornym Sanguszkowej i napisał to dzieło na jej "żądanie". O autorstwie przekładu informuje przedmowa. Tłumaczyła Barbara Urszula Sanguszkowa (1718–1791) [Estreicher 14, 472].

LITERATURA

Čepienė K., Petrauskienė I., 1979: *Vilniaus akademijos spaustuvės leidiniai 1576–1805*. Vilnius.

Drukarze 1959 = *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII w. Zeszyt 5. Wielkie Księstwo Litewskie. Drukarnia 1754–przed 1840*. Opracowali A. Kawecka-Gryczowa oraz K. Korotajewa i W. Krajewski. Wrocław.

Estreicher K., 1891–1931: *Bibliografia polska*, t. 12–34. Kraków.

Kostkiewiczowa T., 1994: *Oświecenie próg naszej współczesności*, Warszawa.

Nowy Korbut, 1963–1994: *Bibliografia literatury polskiej*. Warszawa.

Petrauskienė I., 1976: *Vilniaus akademijos spaustuvė 1575–1773*. Vilnius.

Rostworowski E., 1995: *Historia powszechna. Wiek XVIII*. Warszawa.

Staniszewski Z., Szczepaniec J., 1960: Ogłoszenia prasowe jako źródło wiedzy o książce w Polsce wieku XVIII, in *Ze skarbca kultury* (Biuletyn Informacyjny Zakładu Narodowego im. Ossolińskich Biblioteki PAN, pod red. E. Kiernickiego), Zeszyt I (12). Wrocław.

Regestr = *Regestr książek wysprzedanych z drukarni i ekspensy tejez drukarni z lat 1775–1782*. Rękopis Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego, Sygn. D. C. 63. (Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius).

Dziennik ogólny = *Dziennik ogólny, zawierający dochody ze sprzedanych ksiąg w sklepie i księgarni oraz za druki pism wszelkich od 27 V 1799 do 27 I 1804*. Rękopis Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego, Sygn. D. C. 70. (Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius).

REGINA JAKUBENAS

**On the Advertising of Guidebooks in Vilnius Periodicals
in Late Eighteenth Century**

In late eighteenth century several guidebooks were advertised in Vilnius periodicals. At that time guidebooks constituted one of the most popular kinds of reading literature and included agricultural, farming, medical, herbal and spiritual guides. Some of the publications were to provide entertainment and amuse readers; however, there were authors who tried to point out the causes of some frequent diseases and urged readers to take greater care of their hygiene and health. Advertisements of this kind in the Lithuanian press may serve as evidence of their popularity not only in Europe, but in the Grand Duchy of Lithuania as well.